

De centrale vraag waar het boek *Evil-Doer: Half a century with Viktor Korchnoi* (2018) van Genna Sosonko om draait is 'blijven of vertrekken'. Vertrekken wordt door de officiële instanties in de Sovjet-Unie, en met hen door vele Sovjet-burgers, gezien als verraad. Vertrekken betekent dat je alle banden met het moederland, dus ook met je familie, doorsnijdt. Er is geen weg terug. Blijven en conformeren is het alternatief. Kritiek op de partijlijn wordt in de communistische heilstaat namelijk niet op prijs gesteld. Afwijkende meningen zijn riskant.

Voor een schaker is vertrekken relatief eenvoudig. Schakers communiceren overal op de wereld met elkaar door het verplaatsen van stukken op een vierkant geruit bord. Blijven of vertrekken is in zekere zin irrelevant. Onze taal is universeel. Voor dichters ligt dit anders. Vertrekken houdt in dat je je band met jouw moedertaal doorsnijdt. De dichter Anna Achmátova (1889-1966) wilde beslist in Rusland blijven. In 1917 dichtte zij: "Ik hoorde een stem. Zij beloofde troost. / Kom hier zei ze verleidelijk, / Verlaat jouw donkere en zondige land, / Verlaat Rusland voor altijd. / Ik was het bloed van jouw handen, / Ik ontlast jouw hart van zwarte schande. / De pijn van mislukkingen en beledigingen / Bedek ik met een nieuwe naam. / Maar onverschillig en kalm / Bedekte ik mijn oren met mijn handen, / Opdat door deze onwaardige woorden / Mijn treurende geest niet werd bezoedeld." Later verwijt Achmatova op bittere wijze haar vriend Boris Anrep dat ook hij Rusland verlaat: "Jij bent een afvallige: voor een groen eiland / Jij verried, ja, verried jouw moederland / Verliet onze liederen en heilige iconen / En de pijnboom boven het stille meer."

Toen iemand Viktor Lvovitsj Korchnoi (1931-2016), nadat hij geëmigreerd was, vroeg of hij de dichter Joseph Brodsky (1940-1996) kende, een andere Leningrader, haalde hij demonstratief zijn schouders op: "Jij begrijpt het niet!" riep Korchnoi uit, "Ik was rijk, beroemd, had privileges, reisde regelmatig naar het buitenland. Brodsky was niemand. Hoe konden wij elkaar ontmoet hebben?". Anna Achmatova herkende vrijwel meteen nadat ze Brodsky in 1961 ontmoette zijn grote talent. Brodsky werd in 1964 na een geruchtmakend proces vanwege 'parasitisme' tot vijf jaar dwangarbeid veroordeeld maar kwam, na interventie van onder meer Jean-Paul Sartre, na anderhalf jaar vrij. In 1972 adviseerden de Sovjet autoriteiten hem te emigreren maar Brodsky gaf er de voorkeur aan om in de Sovjet-Unie te blijven, want een schrijver in ballingschap is iemand die overleeft als een vis in het zand. Nog geen tien dagen later zette men hem op een vliegtuig naar Wenen waar vandaan hij naar de Verenigde Staten vertrok. In 1987 gunde Brodsky ons tijdens zijn Nobelprijzlezing een blik in zijn gedachten: "Voor iemand die nogal op zijn privé-leven gesteld is, voor iemand die zijn hele leven de voorkeur gaf aan zijn privé-leven boven een sociale rol van enig belang, en die in deze voorkeur nogal ver ging – ver van het moederland in ieder geval, want het is beter om een totale mislukking in een democratie te zijn dan een martelaar of de crème de la crème in een tirannie – als zo iemand plotseling zichzelf achter dit spreekgestoelte terugvindt staat hij voor een wat ongemakkelijke en lastige opgave."

Genna Sosonko (1943-heden) vertrekt in 1972 uit de illusoire wereld die Rusland heet en komt via een omweg in Nederland terecht. In de Sovjet-Unie schrapte men zijn naam uit de boeken. Dit heeft tot gevolg dat als hij in 1973 samen met Coen Zuidema en Bert Enklaar het NK schaken wint een sportmagazine in Leningrad vermeldt dat een driemanschap, bestaande uit Zuidema en Enklaar, dit NK gewonnen heeft. In 1976 vraagt Viktor Korchnoi in Amsterdam politiek asiel aan. Hij is een wereldberoemd schaker en dit verraad wordt in de USSR door de autoriteiten hoog opgenomen. Korchnoi's vrouw en zoon bleven in Leningrad achter en mochten het land niet uit. Schaaktoernooien waaraan Korchnoi deelnam werden geboycot. Alle herinneringen aan hem werden gewist. In 1977 wint Korchnoi het NK schaken met drieëneenhalf punt voorsprong op Jan Timman en Hein Donner, zie zijn artikel *Wollt ihr das totale Schach?* in *De Koning* (1987).

Zijn absolute top bereikt Korchnoi tijdens zijn match om het wereldkampioenschap met Anatoly Karpov in Baguio in 1978, een match die hij op het nippertje verliest. Sosonko beschrijft in zijn boek hoe Hans Ree in Amsterdam in 1979 aan Viktor Baturinsky, het hoofd van het Sovjet schaak, een wat frivole vraag stelt. Ree: "Vijftig jaar geleden, in de Sovjet Rusland, werd Aljechin een monarchist en een witte gardist genoemd. Desondanks worden er vandaag de dag in Moskou toernooien ter herinnering aan hem georganiseerd. Vandaag is Korchnoi in de USSR een verrader en overloper. Denkt u ook niet dat u over twintig jaar toernooien ter ere van hem zult organiseren?" Er ging een schok door de zaal. Na een lange denkpauze beantwoordde Baturinsky de vraag van Ree: "Over twintig jaar? Ik weet niet wat er dan zal gebeuren. Over twintig jaar zal ik er in ieder geval niet bij zijn." Na de val van de Berlijnse muur in 1989 en het uiteenvallen van de Sovjet-Unie in 1991 ontstond een totaal nieuwe situatie op het wereldtoneel. Plotseling was Korchnoi weer welkom in Rusland. In mei 1992 ging hij terug naar Sint Petersburg, voorheen Leningrad (1924-1991), waar hij als een held ontvangen werd. Ook voor andere emigranten betekende deze ommekeer dat zij terug konden naar hun moederland.

Als eind 1933 *De Heerser* (Stalin Epigram) van de dichter Osip Mandelstam (1891-1938) in de USSR begint te circuleren duurt het niet lang of de geheime politie is naar hem op zoek. Nadat Mandelstam gearresteerd is wordt hij verbannen naar Cherdyn en later Voronezh waar Anna Achmatova hem opzoekt. In haar gedicht *Voronezh* (1936) verhaalt zij over hun ontmoeting: 'In de kamer van de verbannen dichter / houden Angst en Muze beurtelings de wacht, / en er breekt een nacht aan / die geen morgenstond kent.' Na zijn verbanning wordt hij weer opgepakt en veroordeelt men hem tot vijf jaar werkkamp, maar voordat hij er aankomt sterft hij. Met zijn dood bevestigde hij zijn eigen uitspraak: 'Alleen bij ons hebben ze respect voor de poëzie, alleen bij ons kun je er de doodstraf voor krijgen!' Zijn vrees voor dit noodlot, dat in zijn moederland voor een dissident permanent op de loer lag, droop al van zijn gedicht *Leningrad* (1930) af.

ЛЕНИНГРАД	LENINGRAD
Я вернулся в мой город, знакомый до слез, До прожилок, до детских припухлых желез. Ты вернулся сюда, так глотай же скорей Рыбий жир ленинградских речных фонарей, Узнавай же скорее декабрьский денек, Где к зловещему дегтю подмешан желток. Петербург! я еще не хочу умирать! У тебя телефонов моих номера. Петербург! У меня еще есть адреса, По которым найду мертвецов голоса. Я на лестнице черной живу, и в висок Ударяет мне вырванный с мясом звонок, И всю ночь напролет жду гостей дорогих, Шевеля кандалами цепочек дверных. Осип Эмильевич Мандельштам, 1930.	Terug in de stad mij tot tranen bekend, In het merg, in het bloed tot het laatste bekend. Je bent weer terug, dus je vreet je meteen Door de levertraanmist van de avonden heen. Zorg dat je de dag van december herkent, Boosaardige teer is met eigeel gemengd. Petersburg! En mijn sterven wordt uitgesteld: Ik heb nog zovelen niet opgebeld. Petersburg! Ik heb menig adres in mijn boek Waarmee ik de stem der gestorvenen zoek. Ik woon driehoog achter in kommer en kwel, En schrik me te pletter bij iedere bel. Terwijl ik mijn dierbare gasten verwacht, Rammelend aan mijn deurketting ied're nacht. Osip Emiljevitsj Mandelstam, 1930.
Dicht op de Muur 1+2, Marleen van der Weij, 1992.	Vertaling: Vertaalgroep Leidse Slavisten.

Benieuwd naar de andere ruim 120 muurgedichten? Stap op de trein en ga naar Leiden! *Muza*, Anna Andrejevna Achmatova, 1924; *Mijn Verzen*, Marina Ivanovna Tsvetajeva, 1913; *Nacht*, Aleksandr Alexandrovitsj Blok, 1912; *Nederlandse Spoorwegen*, Cornelis B. Vaandrager, 1962.